

**ШАПОВАЛ Ю. УКРАЇНА ХХ СТОЛІТТЯ: ОСОБИ ТА ПОДІЇ В КОНТЕКСТІ ВАЖКОЇ ІСТОРІЇ.
– К.: ГЕНЕЗА, 2001**

Неодноразово мені доводилося читати і рецензувати роботи гелпер уже знаного українського історика, доктора історичних наук, керівника Центру історичної політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України Юрія Шаповала. У його творчому доробку понад 400 публікацій, у тому числі 8 монографій, значна частина матеріалу з яких присвячена історії ЧК-ГПУ-НКВД в Україні.

І ось переді мною дев'ята монографія цього автора, в якій нові дослідження та роздуми вченого про найголовніші аспекти політичної історії України 30 – 70-х років.

Передмову до книги написав відомий літературознавець та державний діяч Микола Жулинський. У ній він справедливо пише, що Юрію Шаповалу «судилося відкривати жахливі сторінки кривавого більшовицького терору, вражатися фарисейською абсурдністю мислення, фанатизмом вчинків комуністичних вождів і повсякчасно переконуватися в необхідності оприлюднення нових і нових документальних свідчень фатального комуністичного експерименту» (с. 5). У цій характеристиці акумуляовано квінтесенцію не лише наразі рецензованої монографії, але й попередніх досліджень Юрія Шаповала.

Разом з тим, важко погодитись з твердженням Миколи Жулинського про те, що «в українській національній історії ХХ ст. є ... найменше дослідженим» (с. 5).

«Вибух» в історіографії кінця 80-х років та бум історичних публікацій багато в чому розвіяв «тоталітарний морок» національної історії і розкрив багато таємниць сталінської та післясталінської доби. До речі, багато в цьому плані зроблено саме Юрієм Шаповалом.

Рецензована робота побудована за характерною саме для цього автора структурою: аналітичний матеріал чергується з «документальним підтвердженням» – джерелами та документами. Особливу зацікавленість у істориків-фахівців періоду «раннього тоталітаризму», без сумніву, викличе частина перша книги: «Таїна архівів». Вона відкривається аналітичною статтею «Політичний терор в Україні: 30 – 50-ті роки» (публікація німецького дослідника і роздуми довкола неї). Мова йде про публікацію німецького історика-дослідника Дітера Поля «Сталінські масові злочини в Україні у 1936 – 1953 роках. Огляд», уміщену у щорічнику «Історичне дослідження комунізму». Аналізуючи цю статтю та в чомусь полемізуючи з її автором, Юрій Шаповал дає розгорнуте дослідження основних аспектів політичної історії України протягом тривалого історичного періоду.

Дуже цікаві висновки та спостереження зроблено автором, зокрема, щодо політики українізації. Вже близько 15 років у вітчизняній історіографії не вшухають дискусії з приводу цілей українізації, яка проводилася компартійним керівництвом, та її змісту. Більшість дослідників схиляються до того, що це був тактичний маневр РКП(б) – ВКП(б), але щодо його мети – то тут

думки розходяться. Значна частина істориків вважає, що коріння українізації в нетривалому, але важливому періоді відновлення української державності 1917-1920 рр. Ця доба дала такий сильний імпульс національному розвитку, що його не могла зупинити ні братовбивча громадянська війна, ні масова еміграція української інтелігенції, ні тиск тоталітарної держави. Тому коренізація була спробою спрямувати національне відродження в соціалістичне русло, продемонструвати переваги соціалізму українцям в Польщі та інших країнах. Але все ж, на нашу думку, не слід тут перебільшувати вплив подій 1917-1920 рр. Більшовики достатньо свідомо почали політику українізації – з тим, щоб зміцнити свою соціальну базу у республіці. Ю. Шаповал справедливо пише, що «ця політика виходила з того, що більшовицька влада ніде на окраїнах не була корінною, а тому належало «вкорінюватись»» (с. 25). Повновому підійшов і автор рецензованої монографії до питання про початок контрукраїнізації. Тривалий час дослідники вважали таким початком 1933-й рік, боротьбу з так званою скрипниківщиною, тобто з наслідками чергового «національного ухилу», лідером якого було оголошено колишнього наркома освіти УСРР Микола Скрипника.

Проте, як зазначає Ю. Шаповал, недоступні раніше документи засвідчують, що прогилію політиці українізації було започатковано значно раніше. Причому до цього прямо була причетна комуністична спецслужба, яка вже з вересня 1926 р. почала збирати усебічну інформацію про прихильників українізації.

У книзі Ю. Шаповала вперше в Україні опубліковано повну стенограму зустрічі Сталіна з українськими письменниками 12 лютого 1925 р. Це досить цікавий документ, який дав уявлення і про знання Сталіним України, і про позиції багатьох українських письменників. Щоправда, аналіз цього документа вже було зроблено у книзі Громова «Сталін: власть и искусство».

На жаль, обсяг рецензії не дає можливості проаналізувати інші сюжети цієї, без сумніву, дуже цікавої та змістовної книги. У другій її частині «Людина в історії» висвітлюються події, пов'язані з життєдіяльністю Михайла Грушевського (його останнім рокам була присвячена попередня книга Ю. Шаповала, що побачила світ 1999 року); Кирила Осьмака, який був Головою Президії Української Головної Визвольної Ради (УГВР) у 1944 р., Юліана Бачинського, який ще у 1895 р. опублікував свою працю «Україна ігредента» («Україна уярмлена»), де вперше в історії українського політичного руху показав, що політична самостійність України є необхідною передумовою самої можливості її існування; політичного діяча початку ХХ ст. і доби Центральної ради Дмитра Ісаєвича; вченого-слависта Євгена Рихлика та ін. Кожен з цих нарисів є саме тою круїнкою золота, намитою з тон рули, які і надають блиску науковій, а поєднані у монографію вони є ніби скарбничкою історичних знань.

В.А.Греченко, д-р. іст. наук